

УДК 902(477.85) (092)

Микола БОДНАРЮК, Сергій ПИВОВАРОВ
АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПАМ'ЯТОК БУКОВИНИ ЧЕСЛАВОМ АМБРОЖЕВИЧЕМ

Стаття присвячена розгляду питань пов'язаних із науковою діяльністю археолога Ч.Амброжевича (1900-1954 рр.), який досліджував старожитності Буковини у міжвоєнний період. Автори з'ясовують основні етапи життєвого та наукового шляху вченого, аналізують його науковий доробок, характеризують окремі публікації.

Ключові слова: археологія, Буковина, Ч.Амброжевич, пам'ятки палеоліту-енеоліту.

Николай БОДНАРЮК, Сергей ПИВОВАРОВ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
ПАМЯТНИКОВ БУКОВИНЫ ЧЕСЛАВОМ АМБРОЖЕВИЧЕМ

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с научной деятельностью археолога Ч.Амброжевича (1900-1954 гг.) исследовавшего древности Буковины в междувоенный период. Авторы определяют основные этапы жизненного и научного пути ученого, анализируют его научные труды, характеризуют отдельные публикации.

Ключевые слова: археология, Буковина, Ч.Амброжевич, памятники палеолита-энеолита.

Mykola BODNARYUK, Sergiy PYVOVAROV
CHESLAV AMBROZHEVICH'S ARCHAEOLOGICAL
RESEARCHES OF BUKOVINIAN SIGHTS

The article is devoted to the scientific activity of archaeologist C. Ambrozhevich (1900-1954), who made a lot of researches on Bukovinian antiquities in an intermilitary period. The authors find out the basic levels of vital and scientific way of scientist, analyse his scientific reserve, characterize separate publications.

Keywords: archaeology, Bukovina, C. Ambrozhevich, sights of paleolith-eneolith.

У вивчення археологічної спадщини Буковини в ХХ ст. зробили сильний внесок чимало науковців, краєзнавців, учителів, не байдужих до старовини митців, державних і релігійних діячів. Імена багатьох із них добре відомі сучасникам, про них написані статті, бібліографічні довідки, замітки в енциклопедичних виданнях тощо. А про окремих дослідників нам практично нічого не відомо, окрім їх імені, декількох робіт, написаних ними, та загальних фраз у розділах праць про розвиток історичних досліджень на території регіону. В першу чергу це стосується дослідників, які працювали в міжвоєнний період, коли землі Буковини входили до складу королівської Румунії. До числа таких «забутих» вчених належить і Чеслав Амброжевич (1900 – 1954 рр.).

Буковинський археолог
Чеслав Амброжевич
(1900–1954 рр.)

Його ім'я добре відоме всім, хто займається вивченням пам'яток кам'яного віку на землях Середнього Подністров'я та Попруття. Він згадується в узагальнюючих роботах з історії археологічних досліджень у регіоні. Наприклад, в праці «Буковина. Її минуле і сучасне» (1956 р.) констатується: «Між двома світовими війнами розкопи на Буковині і досліди над знайденим провадив Ч.Амброжевич, доцент археології в Чернівецькому університеті.... Ч.Амброжевич, дослідник перших поселень із палеолітичної доби і городищ Буковини з ранньо-історичного часу (Хмелів біля Оршівців, Біла, Стрілецький Кут), залишився донині найкращим археологічним дослідником північної Бессарабії (повіт Хотин і Сорока), звідки був родом. Інформації про наслідки праць він опублікував у різних румунських, німецьких і бельгійських фахових журналах» [8, с. 65]. Про його дослідження писали чернівецькі газети міжвоєнного періоду [10, с. 3]. Ім'я науковця згадується в численних роботах вітчизняних дослідників повоєнного часу та сучасних дослідженнях, в яких відзначається його внесок у відкриття пам'яток палеолітичного часу, мезоліту, неоліту та енеоліту на теренах Буковини [4, с. 48; 5, с. 105; 6, с. 157; 7, с. 41; 11, с. 37-40; 12, с. 36-38; 13, с. 46-47; 14, с. 6; 15, с. 27; 16, с. 8; 17, с.14]. Зокрема, відомий дослідник пам'яток кам'яного віку в Середньому Подністров'ї О.П.Черниш так писав про значення його робіт: «Одна з таких груп палеолітичних місцезнаходжень – корманська група, розташована на правому березі Дністра в околицях с.Кормань, Сокирянського р-ну, Чернівецької обл. Честь її відкриття належить румунським дослідникам І.Ботезу, Ч.Амброжевичу і М.Морошану, які встановили тут наявність ряду стоянок й провели початкове їх обстеження і першими спробували інтерпретувати їх геологічне становище й хронологічне місце» [16, с. 8].

На даний час вивчення біографії Ч.Амброжевича, першовідкривача ряду археологічних пам'яток Буковини, тільки розпочинається. На основі тих небагатьох даних, які є про нього в довідковій літературі [7, с. 41; 24, р. 183-184; 26, р. 424], некролозі [25, р. 405-407], архівних матеріалах, знайдених у фондах Державного архіву Чернівецької області [1, арк.7-13; 2, арк.12; 3, арк. 1] та власне його працях [18, р. 23-37; 19, р. 23-39; 20, р.11-12; 21, р. 44-45], маємо змогу висвітлити головні періоди його життя та наукової діяльності.

Чеслав Енрік Амброжевич народився 29 серпня 1900 року в м. Новоселиця Хотинського повіту Бессарабської губернії. З 1911 по 1918 р. на-

вчався у Хотинському чоловічому ліцеї. Про його успішне закінчення свідчить запис у «Журналі реєстрації виданих свідоцтв про закінчення ліцею», де вказано, що Ч.Амброжевич 8 березня 1918 р. отримав диплом під № 133 [3, арк.1]. Ще навчаючись у ліцеї, він захопився археологією і вже в тринадцятирічному віці зробив перші наукові відкриття, зокрема, віднайшов і описав енеолітичні поселення (трипільська культура) в околицях с.Дарабани та м.Хотина [18, р. 23-25]. Матеріали про виявлені пам'ятки ліцеїст відіслав до столиці Російської імперії, й на їх основі юнака в 1916 р. обрали активним членом колишнього імператорського російського товариства палеонтології у Петрограді.

Подальшу освіту він продовжив у Київському університеті імені Св. Володимира (сучасний університет ім. Т.Г. Шевченка). У вузі він навчався з 1918 по 1920 р. [23, р.156]. За яких причин було перервано навчання в університеті і яким чином юнак повернувся на Буковину, яка вже перебувала в складі королівської Румунії, можемо лише здогадуватися.

Подальшу освіту в 1920 р. Ч.Амброжевич продовжив у Чернівецькому університеті, очевидно, на філософському факультеті. У 1923 р. філософський факультет був поділений на філософсько-філологічний та науково-природничий відділи. За даними щорічників університету, він у 1924 р. став ліценціатом природничих наук [23, с. 156], за іншим повідомленням – у 1925 р. [22, р. 37]. Навчаючись у вузі, Ч.Амброжевич також відвідував курси філософії та граматики.

В цей самий період (1923-1927 рр.) Ч.Амброжевича запросили працювати до Кишинівського музею краєзнавства для організації археологічних досліджень. В його завдання входило вивчення пам'яток епох палеоліту-неоліту на території Подністров'я. Керівництво музею в особі директора Н.Флорова пішло на цей крок завдяки здобуткам молодого вченого й не помилося в ньому. Вже в 1923 р. він відкрив перше палеолітичне місцезнаходження на землях Бессарабії, а саме стоянку біля с.Кишла-Неджимова (сучасне с.Оселівка) [9, с. 64]. Також працями молодого науковця фактично було започатковано формування колекції доби кам'яного віку в Кишинівському музеї краєзнавства [9, с. 64, 85].

Згодом Ч.Амброжевич повернувся до Чернівців, де у липні 1927 р. отримав ступінь доктора природничих наук. Із жовтня того ж року він обіймав посади доцента, вільного викладача палеонтології та палеоліту наукового факультету університету, а з вересня працював ще й бібліотекарем [23, с. 156].

Із Чернівецьким університетом пов'язані подальші роки життя і наукових здобутків вченого. Встановлено, що в місті він із сім'єю мешкав спочатку по вул. С. Пушкаріу, 5/а (Вілла Клементя), а згодом з 1938 р. по вул. 11 Листопада, 46/II. За віднайденими в архівах документами за 1934 р. вдалося з'ясувати, що він був одружений. Його дружину звали Стефанія, мав двох – дочка Таміа (можливо, Таня) 1922 року народження та син Овідій [2, арк.12].

Робота в університеті поєднувалася у науковця із дослідженнями буковинських пам'яток. У цей час ним було виявлено й обстежено ряд археологічних об'єктів переважно кам'яного віку. Матеріали про них Ч.Амброжевич опублікував у ряді видань. Значні досягнення в галузі вивчення найдавніших періодів в історії Подністров'я та Попруття привели до визнання його робіт провідними європейськими фахівцями. Свідченням цього стало обрання Ч.Амброжевича почесним членом ряду наукових товариств Києва, Кишинева, Берліна, Відня, Бухареста [25, р.406].

Вчений постійно удосконалював методи археологічних досліджень пам'яток кам'яного віку. З цією метою він декілька разів виїжджав за кордон. В архівних матеріалах збереглося його листування з керівництвом університету щодо наукового відрядження до Польської держави. 23 жовтня 1936 р. Чеслав Амброжевич звернувся з листом до ректора Чернівецького університету з проханням надати йому тримісячну відпустку для проведення наукового стажування у Варшаві [2, с. 8]. В листі Ч.Амброжевич підкреслив, що у зв'язку з браком необхідної джерельної бази вирішив попрацювати за кордоном і попросив стипендію у польського керівництва. На підставі поданих робіт та напрацювань науковець отримав від польського міністерства стипендію, що підтвердив лист польського консульства в Чернівцях від 21 жовтня 1936 р. [2, с. 12].

Основні археологічні дослідження Ч.Амброжевича на Буковині були пов'язані з вивченням найдавніших пам'яток регіону. Наукова спадщина вченого порівняно невелика. Нам вдалося зібрати інформацію про 19 написаних ним робіт і опублікованих у різних наукових виданнях.

Серед них на незаперечну увагу заслуговує стаття в журналі «Дакія» про енеолітичні поселення Північно-Східної Бессарабії, яка була надрукована в 1933 р. [18, с. 23-37]. У ній автор узагальнив отримані під час розвідок і невеликих розкопок матеріали з трипільських поселень Середнього Подністров'я. На особливу увагу заслуговує інформація про поселення трипільців поблизу с.Дарабани, де вони виявлені в трьох урочищах. Ч.Амброжевич подає детальну стратиграфію культурних шарів поселень, характеризує знайдені матеріали (кераміку, антропоморфну та зооморфну пластику, предмети побуту, вироби з каменю та кременю). Досить важливими є його спостереження за змінами в орнаментативній трипільського посуду в залежності від глибини залягання об'єктів і виділення на одному з Дарабанських поселень двох шарів (раннього і пізнього). В цій же статті він наводить інформацію про відкриті ним трипільські поселення в селах Каплівка (ур. Рябий яр, Лисий горб), Оселівка (ур. Кишла), Перківці (ур. Мотуз), Вороновиця (ур. На вигоні), Ленківці (ур. Гамарія), Бабино (ур. Яма), Атаки (ур. Шипитів яр), Шебутинці (ур. Сокира), Волошково (ур. Гайдамацький яр) [18, р. 23-37].

Ще однією важливою, на нашу думку, працею є його дослідження, опубліковане спільно з З.Поповичем, про розкопки пізньопалеолітичної стоянки в с.Замостя [19, р. 23-39]. Вона була виявлена учнем і товаришем

Ч.Амброжевича українським вчителем Є.Лазарем у 1935 р. [11, с. 37-40; 12, с. 36-38]. Стоянка розташовувалася за 2 км на південь від села, на високому пагорбі в ур. Березняк. Знайдені тут численні крем'яні знаряддя праці з ретушованими краями, різноманітні відщепи засвідчували потужність культурних нашарувань пам'ятки і одразу ж привернули увагу науковця. Розкопки пам'ятки проводилися Ч.Амброжевичем разом із геологами Г.Маковеєм, І.Анастасію, палеоботаніком Р.Поповичем та Є.Лазарем, який замальовував знахідки. Археологічне вивчення стоянки дало змогу встановити, що її культурний шар неоднорідний і складається з декількох прошарків завтовшки від 5 до 98 см, насичених крем'яними виробами та деревним вугіллям. Основну частину знахідок склали пластини, відщепи, подвійні симетричні вістря, гостроконечники, скребки, різці та інші крем'яні вироби, вкриті патиною. В культурному шарі трапилися також рештки декількох вогнищ. Палеоботанічний аналіз деревного вугілля дав змогу встановити, що для багатьох використовували букові, грабові та кленові дрова. За аналогіями з інших пам'яток стоянка в с. Замостя була віднесена до пізньопалеолітичного періоду, сучасні дослідження показали, що вона належить до оріньяко – солютрейського часу і датується в межах 23 – 20 тис. років тому.

Досить цінні в археологічному відношенні матеріали були також отримані Ч.Амброжевичем під час розкопок трипільського поселення поблизу с.Магала. Роботи на ньому проводилися у 1938 – 1939 та 1943 рр. Вчений дослідив рештки трипільських жител з опаленою підлогою, де знайшов велику кількість кремінних наконечників стріл, долота, сокири, кам'яні зернотерки, грузила від рибальських сіток, посуд з різноманітним орнаментом, антропоморфні та зооморфні статуетки тощо [21, 44-45; 26, с. 432-434].

В роки війни (1942 р.) вчений продовжував розкопки на трипільському поселенні в Дарабанах (ур. Замчисько), де вивчав житлові і господарські будівлі носіїв трипільської культури.

Навесні 1944 р. Ч.Амброжевич виїхав до Румунії в м. Сібіу, куди була евакуйована бібліотека університету. З архівних матеріалів відомо, що 1 серпня 1945 року директор бібліотеки Т.Балан, виходячи на пенсію, передав повноваження і матеріальні цінності бібліотеки, як зазначалось в акті, «найстарішому працівнику, головному бібліотекарю Ч.Амброжевчу» [1, арк.1-2].

В м. Сібіу Ч.Амброжевич проводив досить активну діяльність і навіть увійшов до спілки працівників бібліотеки. З протоколу засідання організації від 5 серпня 1947 року дізнаємось, що його обрали відповідальним за культурну діяльність спілки. З 1944 по 1951 рік працював на посаді директора бібліотеки музею природничих наук м. Сібіу, потім за станом здоров'я вийшов на пенсію і після тяжкої хвороби помер 1 лютого 1954 р.

За своє коротке життя Ч.Амброжевич зробив чимало для вивчення найдавніших сторінок минулого Буковини, відкрив і дослідив десятки різночасових пам'яток, пробудив у наукового світу інтерес до регіону Серед-

нього Подністров'я. На жаль, не всі його роботи сьогодні доступні й знані сучасними науковцями. Їх переклад та подальша публікація дозволять ознайомитися з творчістю ще одного із дослідників минувшини нашого краю.

Бібліографія праць Ч. Амброжевича

1. Trecutul preistoric al Basarabiei de Nord // *Natura*. – Bucuresti, 1925. – №3;
2. Urmele omului diluvial in Basarabia // *Buletinul muzeului national de istorie naturala din Chisinau*. – Chisinau, 1926. – Т. I;
3. Der palaolithische Mensch in Bassarabien // O. Hauser. *Der Erde Eiszeit und Sintflut*. – Berlin. 1927;
4. Inceputurile agriculturii in timpurile preistorice // *Buletinul academiei de agricultura a jud.* – Hotin, 1927. – Т. I. – №. 6 – 7;
5. Beitrage zur Kenntnis der Aurignacienkultur Bessarabies und der Bucovina // *Wiener prahistorische Zeitschrift*. – Wiena, 1930. – Т.XVII;
6. Zur Kenntnis der mediterranischer Elemente der spatneolithischen Flora Bessarabiens // *Buletinul muzeului national de istorie naturala*. – Chisinau, 1930.
7. Citeva cuvinte despre, prezenta epipaleoliticului in regiunea Nistrului din Basarabia de Nord // *Buletinul facultatii de stiinte din Cernauti*. – Cernauti, 1932. – Т.VI;
8. Chihlimbarul din paleoliticul superior al Basarabiei de Nord // *Viata Basarabiei*. – Chisinau, 1932.
9. Lepoque ntolithique de la Bassarabie du Nord – Ouest // *Dacia*. – Bucuresti, 1933. – Т.III – IV,;
10. Zur Landsehecheufauna des nordbessarabien Endneolithikumes // *Institutul de stiinte din Cernauti*. – Cernauti. 1932. – Т.VI;
11. Neue Bietruge zur Kenntnis der postglaziten Warnezeit valurend des Endneolithkumes in Nord Bassarabien // *Buletin de la section scientifique, Academie Roumanien*. – Bucuresti, 1933;
12. Zamostea im Ceremus. Eine neve jungpaliolitche Fundsttele Nord rumaniens // *Dacia*. – Bucuresti, 1938. – Т.V – VI;
13. Materialien zur Molluskenfauna der pleisto – und holozaneu Albagerungen Nordrumaniens // *Buletinul muzeului regional al Basarabiei din Chisinau*. – Chisinau, 1938. – Nr.9,;
14. Raport asupra cercetarilor si sapaturilor din judetul Hotin (1942) // *Raport asupra activitatii stiintifice a muzeului national de antichitati in anii 1942 si 1943*. – Bucuresti, 1944;
15. Raport asupra cercetarilor si sapaturilor arheologice din Bucovina (1943) // *Raport asupra activitatii stiintifice a muzeului national de antichitati in anii 1942 si 1943*. – Bucuresti, 1944;
16. Sectia arheologica a Muzeului Bucovinei // *Anuarul muzeului Bucovinei 1943 – 1944*. – Cernauti 1944. – Seria II. – № 1 – 2;
17. Sapaturile arheologice de la Mahala // *Anuarul muzeului Bucovinei 1943 – 1944*. – Cernauti 1944. – Seria II. – № 1 – 2;

18. Paleoliticul superior din Zamostea I pe Ceremus in jud. Storojinet // Anuarul muzeului Bucovinei 1943 – 1944. – Cernauti 1944. – Seria II. – № 1 – 2;
19. Zur vrogeschichllichen und mittelalterlichen Vergangenheit des Bezirkes Dorohoi // Dacia. – Bucuresti, 1944. – Т. IX – X;

Джерела та література: 1. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Ф.216. – Чернівецький університет. – Оп.3. – Спр. 518. – 13 арк.; 2. ДАЧО. – Ф. 216. – Оп. 3. – Спр.476. – 35 арк.; 3. ДАЧО. – Ф. 844. – Оп.1. – Спр. 12. – 12 арк.; 4. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку. – К.: Наукова думка, 1981. – 310 с.; 5. Береговая Н.А. Палеолитические местонахождения СССР. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1960. – 218 с.; 6. Винокур І.С. Археологічні дослідження на трипільському поселенні біля с.Магала // Археологія. – 1966. – Т.XX. – С. 157-162; 7. Енциклопедія українознавства. – К., 1993. – Т. 1. – 546 с.; 8. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина, її минуле і сучасне. – Париж-Філадельфія-Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – 963 с.; 9. Кетрару Н.А. Очерки истории археологии Молдовы. – Кишинев: Тураgetia, 2005. – 88 с.; 10. Лазар Є. Наукове значіння розкопок в Замості // Час. – 1936 (8 березня). – Ч. 2101. – 1936 р.; 11. Пивоваров С., Иванчук В. Буковинський археолог Євзибій Лазар // Буковина – мій рідний край. Матеріали II Історико-краєзнавчої конференції молодих дослідників, студентів та науковців. – Чернівці, 1997. – С.37-40; 12. Пивоваров С. Дослідження старожитностей Буковини Євзибієм Лазарем // Постаті української археології. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С.36-38; 13. Тимошук Б.О. Археологічні дослідження на Буковині за роки Радянської влади // Розквіт економіки і культури Радянської Буковини. Матеріали конференції. – Львів, 1969. – С. 46-53; 14. Черныш А.П. Палеолит и мезолит Приднестровья. – М.: Наука, 1973. – 127 с.; 15. Черныш О.П. Стародавнє населення Подністров'я в добу мезоліту. – К.: Наукова думка, 1975. – 167 с.; 16. Черныш А.П. Многослойная палеолитическая стоянка Кормань IV и ее место в палеолите // Многослойная палеолитическая стоянка Кормань IV. – М.: Наука, 1977. – С. 7-77; 17. Черныш О. Археологічна діяльність Юрія Полянського // Постаті української археології. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С.14-16; 18. Ambrojevici C. L'epoque neolithique de la Bessarabie du Nord-West // Dacia. – 1927-1932. – Bucuresti, 1933. – Т. III – IV. – Р. 23-37; 19. Ambrojevici C., Popovici R. Zamostea I am Ceremus. Eine neue jungpaleolitisch Fundstelle Nord-Rumaniens (vorlaufige mitteilung) // Dacia. – 1935-1936. – Bucuresti, 1938. – Т.V-VI. – S.23-39; 20. Ambrojevici C. Raport asupra cercetarilor si sapturilor din judetul Hotin // Raport asupra activitatii stiintifice a muzeului national de antichitati in anii 1942 si 1943. – Bucuresti, 1944. – Р. 11 – 12; 21. Ambrojevici C. Raport asupra cercetarilor si sapturilor arheologice din Bucovina // Raport asupra activitatii stiintifice a muzeului national de antichitati in anii 1942 si 1943. – Bucuresti, 1944. – Р. 44 – 45; 22. Anuarul Universitati «Regele Carol II» din Cernauti pe anii de studii 1933-1936. – Cernauti, 1937. – 431 p.; 23. Anuarul Universitati «Regele Carol II» din Cernauti pe anii de studii 1938-1939. – Cernauti, 1939. – 463 p.; 24. Grigorovita M. Universitatea din Cernauti in perioada interbelica. – Suceava, 2005. – 290 p.; 25. Dumitrescu V. Ceslav Enric Ambrojevici // Studii si cercetari de istorie veche. – 1957. – Т.VIII. – № 1-4. – Р.405-407; 26. Nandris I. Satul nostru Mahala din Bucovina. – Sibiu., 2001. – 434 p.; 27. Satco E. Enceclopedia Bucovinei. – Suceava, 2004. – Vol. I. – 693 p.